

ВОБРАЗ «ІНШАГА» Ў ТВОРАХ КУЗЬМЫ ЧОРНАГА

У статті осмислюється рецэпцыя Кузьмою Чорным проблем білорускай ідэнтычнасці, образу Іншага.

Ключовыя словы: нацыянальная ідэнтычнасць, твор, аўтар, тэкст, образ Іншага.

У артыкуле асэнсоўваецца рэцэпцыя Кузьмой Чорным праблем беларускай ідэнтычнасці, вобраз «Іншага».

Ключавыя словы: нацыянальная ідэнтычнасць, твор, аўтар, тэкст, вобраз, «Іншы».

The article analysis perception of problems of the Belarussian identity and the type of «Another» by Kuzma Chorny.

Key words: national identity, work, the author, the text, the type, «Another»

Кузьма Чорны (1900-1944) – адзін з самых глыбокіх беларускіх пісьменнікаў. Творчасць К. Чорнага мела істотны ўплыў на развіццё нацыянальнай мастацкай свядомасці, аказала значнае ўздзеянне на фармаванне нацыянальнага мастацкага стылю.

У творах К. Чорнага знайшлі выяўленне спецыфіка беларускага побыту, светапогляду, гістарычнага лёсу. Пісьменнік свядома імкнецца асэнсаваць праблему Беларускага Шляху, разгледзець беларуса «сярод сваіх еўрапейскіх суседзяў». Творчасць К. Чорнага грунтоўна вывучалася беларускімі даследчыкамі, аднак асэнсаванне нацыянальнай ідэнтычнасці з'яўляецца практычна адкрытай праблемай беларускага літаратурнага ўстава, што і абумоўлівае актуальнасць нашай работы.

Мэта: сцвердзіць ролю К. Чорнага ў адлюстраванні мастацкім словам беларускай ідэнтычнасці, выяўленні вобраза «Іншага». **Задача:** прааналізаваць выяўленне вобраза «Іншага» ў творах К. Чорнага на розных этапах творчасці.

К. Чорны – ключавая постаць беларускай літаратуры першай паловы 20 стагоддзя. Імкненне да выяўлення адметнасцей нацыянальнага светапогляду было свядомай мастацкай устаноўкай пісьменніка. У 20-я гады праймаў уваходзіў у склад літаратурна-мастацкага аб'яднання «Узвышша», адной з задач якога было выяўленне беларускай вобразнасці, ментальнасці. Так, вобраз «Іншага» – яўрэйскага Абрама Ватасона – пададзены ў раманах пісьменніка «Сястра» (1927), але кваліфікаваць гэты вобраз як «Іншы» не выпадае, паколькі яўрэйскія стагоддзямі жылі ў Беларусі, большасць беларускіх гарадоў і мястэчак да 20 стагоддзя складала яўрэйскае насельніцтва. І Абрам Ватасон пададзены К. Чорным не як чужаніца, але як сваё. Паказальна, што ў творы абсалютна адсутнічае адлюстраванне рэальнага яўрэйскага побыту, вопраткі і таму падобнае. У раманах «Сястра» К. Чорны, даючы аднаму з герояў твора яўрэйскае імя, хутчэй падкрэсліваў спецы-

фіку беларускіх рэалій: яўрэйскія жылі побач з беларусамі і не ўспрымаліся як нешта чужароднае. Паказальна, што пісьменнік нідзё не называе нацыянальнасць Абрама Ватасона. Аднак указваецца на характар заняткаў: маці Абрама займалася дробным гандлем, вандруючы па вёсках, Абрам у часы рэвалюцыі быў камісарам, пасля – цырульнікам.

У 30-х гадах мінулага стагоддзя К. Чорны паставіў перад сабой задачу асэнсаваць лёс беларусаў на працягу гісторыі, што непазбежна скіроўвала на вывучэнне праблем спецыфікі нацыянальнага. У раманах «Бацькаўшчына» з'яўляецца супрацьпастаўленне свой – іншы. Галоўны герой твора Леапольд Гушка – нашчадак сілезскіх ткачоў. «Іншасць» героя паказваецца праз яго вопратку, успаміны, мову. Але і Гушка – «гэта чужое сваё». Герой вядзе вобраз жыцця беларускага селяніна, выступае рупарам аўтарскіх ідэй (пакутлівыя пошукі беларусамі сваёй зямлі, свайго месца пад сонцам), з'яўляецца каталіком па веравызнанні. Паказальна, што Гушка адпрэчвае сваю прыналежнасць да нямецкай нацыі: «Наша радзіма не Нямецчына, наша радзіма Сілезія» [3, с. 307]. Нацыянальная адрознасць героя выяўляецца толькі праз яго гаворку і галаўны ўбор: «Леапольд Гушка быў адметны ад тутэйшых людзей, штосьці было адмысловае ў яго вымаўленні. І яшчэ – гэтак як і бацька – насіў ён не гэткаю, як усе тут, шапку: нешта накшталт мягеркі з брылем» [3, с. 307]. Жонка ў яго ўжо тутэйшая.

Спецыфіка беларускай ідэнтычнасці заключаецца ў адкрытасці многім уплывам, перш за ўсё Расіі і Польшчы. У сваіх творах К. Чорны пастаянна звяртаецца да гэтай тэмы. Але паказальна, што вобразу паляка пісьменнікам надаецца большай увагі, чым вобразу рускага. У раманах «Зямля» (1927) сярод «сцегачоў», людзей прышлых, адзін з герояў (яго імя толькі ўзгадваецца) родам са

Смаленшчыны: «Як каторы хоць блізкі які, а як гэты вунь Канапацкі, дык аж з-пад Смаленску аднекуль прыблытаўся...» [2, с. 291].

У творах К. Чорнага 20-х гадоў вобраз рускага атаясамліваецца з вобразам чалавека прышлага, а да людзей прышлых у пісьменніка непрыхавана адмоўнае стаўленне, пра што сведчыць слова «сцегачы», якое часта выкарыстоўваецца аўтарам і мае негатыўнае адценне. К. Чорны нідзе не выказваецца адносна рускага нацыянальнага характару, не выказваецца ні станоўча, ні адмоўна, што відавочна абумоўлена тагачаснай ідэалагічнай сітуацыяй. Пісьменнік проста не закранаў гэту праблему.

У рамане перыяду Вялікай Айчыннай вайны «Вялікі дзень» са Смаленшчыны паходзіць адзін з герояў твора, Андрэй Мішурын, франтавы таварыш Вялічкі. Пісьменнік толькі канстатуе яго паходжанне.

Паказальна, што К. Чорны выразна размяжоўвае рускіх і беларусаў. Нягледзячы на тое, што пісьменнік працаваў за Савецкім часам і вымушаны быў аддаваць даніну савецкаму інтэрнацыяналізму, прыхаваная нацыянальная крыўда за палітыку дэнацыяналізацыі, што праводзілася рускімі чыноўнікамі, знішчэнне гістарычных помнікаў, досыць выразныя ў К. Чорнага: «А-а, Гушка! – абазваўся прыстаў. – Але! – Але! Але! – перакрывіў яго прыстаў. – В такой день не можешь ответить русским языком!» [3, с. 340]. Пісьменнік выкрывае менавіта рускі імперыялізм: «Расійская прыстаўская канцылярыя вельмі добра падышла да старой ратушы, як усё адно на яе яна і будавалася стагоддзі да гэтага. <...> паліцэйскія арлы аддавалі ўсю сваю шчырасць і таленты на непарушнасць вялікай Расійскай імперыі на касцях бернардынскай вялікасці ў гэтым гарадку» [3, с. 331]. Расійская прыстаўская канцылярыя пададзена як захопніцкая, чужародная на беларускіх землях. Такім чынам, К. Чорны прыхавана ўказвае, што на беларускіх землях калісьці быў іншы парадак і лад, які расійская імперская ўлада імкнецца знішчыць. Трэба падкрэсліць, што ў пісьменніка ў 30-я гады мінулага стагоддзя гэтыя пасажы досыць прыхаваныя, К. Чорны вымушаны быў аддаваць даніну атэістычнай рыторыцы, выкрыццю «захопніцкіх памкненняў польскай буржуазіі і касцёла», што адпавядала тагачаснай ідэалагічнай рыторыцы.

Узгадвае пісьменнік і старонкі беларускай гісторыі, закрыццё манастыроў, што дапамагалі паўстанцам у нацыянальна-вызваленчым паўстанні тысяча восемсот шэсцьдзсят трэцяга года: «Стаўшы на ўзгорку, акрай каржакаватага хвойнічку, відаць: чорная вежа сярэдневяковага княжага замка, шэрая касцёльная вежа, зялёная царкоўная, рудая (абшарпаная) бляха былога бернардынскага кляштару. Гэты кляштар, пасля паўстання шэсцьдзсят трэцяга года, расійская імперская ўлада скасавала» [3, с. 299].

Кузьма Чорны называе Расійскую імперыю турмою народаў-жабракоў: «Стаяў расійскі народ. Стаялі іншыя народы, з'яднаныя абцугамі пад

сцягам Расійскай імперыі. Іх гналі заваяваць сабе старое права: з жабрачымі торбамі на плячах дагнаваць свой век у вялікай турме і перадаць гэтае права сваім дзецям» [3, с. 340].

У 40-я ж гады вобраз рускага ў К. Чорнага мае выключна станоўчую характарыстыку, што абумоўлена ваеннымі падзеямі, неабходнасці супрацьстаяць жорсткаму ворагу, якім для пісьменніка з'яўлялася ідэалогія нямецкага фашызму. Так, у аповесці «Скіп'ёўскі лес» для героя Кастуся Прыбыткоўскага ўсе прадстаўнікі іншых нацый, што ваююць побач з ім, з'яўляюцца роднымі, асабліва Ціхон Мішурын са Смаленшчыны: «Блізкімі яму цяпер сталі усё тут» [4, с. 449]. Паказальна, што К. Чорны ўказвае на мясціны, з якіх паходзіць Мішурын. Але не называе яго нацыянальнай прыналежнасці. Пералічваючы аднапалчан Прыбыткоўскага, К. Чорны называе магіляўчана Якубоўскага, Максімецкага з Оршы, Шкадарэвіча з-пад Слуцка, разанца Касмачова, Рамушкова з Арлоўшчыны, «Івана Арышчанку з сяла Баландзіна, што каля Чыгірына на Кіеўшчыне» [4, с. 452].

Характэрна, што ў рамане «Бацькаўшчына» К. Чорны не апісвае нейкіх рэалій нямецкага, якія захаваліся ва ўспамінах героя, а перадае перад усім тугу па радзіме ўвогуле: «Радзіму сваю ён найбольш памятаў з бацькаўскіх расказаў, хоць і сам крыху памятаў: яна паўставала ўваччу яго як штосьці далёкае, гэтакае, якое ўяўляецца маленства даросламу чалавеку» [3, с. 307]. Ключавая думка К. Чорнага: «На чужыне цяжка жыць» [3, с. 307], што перадае спецыфіку ўжо беларускай ідэнтычнасці – моцнай прывязанасці беларуса да свайго куточка зямлі, імкненне да невыхаду за межы ўласнай тоеснасці. Згодна У. Конану, універсальным «беларускім мастацкім архетыпам стала малая бацькаўшчына, або «Родны кут», паводле Якуба Коласа» [1, с. 10].

З'яўляецца ў рамане «Бацькаўшчына» і вобраз немца. У гэтым творы, у адрозненне ад раманаў К. Чорнага перыяду Вялікай Айчыннай вайны, вобраз немца не мае негатыўнага адцення. Немец Лявер – «свой», але свой перш за ўсё па класаваму прынцыпу (характэрная назва раздзела, у якім Гушка і Лявер паразумеліся – «Нашчадкі бунтоўных навольнікаў»), па непрыняццю вайны. Салдаты расійскай арміі (іх нацыянальнасць не называецца) і салдаты нямецкай знаходзяць узаемаразуменне, ім вядомыя такія словы, як «дзіця». Паказальна, што і немцам і салдатам рускай арміі знаёмыя польскія словы, праз якія яны спрабуюць паразумецца. Але найпершы іх яднае іх чалавечая сутнасць, адмаўленне вайны: «Але не цераз гэтыя польскія словы, якія нейк ведаў германскі салдат, палонны і ён, а з імі і ўсе, хто тут стаяў, пачалі нейк адразу разумець адзін аднаго... Нарэшце ўсе пачалі гаварыць жэстамі, позіракамі. І ўсю гэтую гаворку пачуццяў і думак стараўся выкласці палоннаму той, ломанаю сваёю польскаю моваю» [3, с. 342]. Немец Лявер, як і Гушка, – патомкі паўстаўшых сілезскіх ткачоў. І

Лявер адмаўляецца ваяваць за Германію, бо для яго гэта краіна, дзе існуе класовае размежаванне: «Мне кажуць – ратаваць бацькаўшчыну. Дык няхай гэтакія бацькаўшчына праваліцца скрозь зямлю, калі ў ёй я павінен не жыць, а гніць» [3, с. 363].

Іншы вобраз немца пададзены ў творах К. Чорнага 40-х гадоў. Гэтыя творы (раманы «Вялікі дзень», «Пошукі будучыні», «Млечны шлях») сталі вяршыняй творчасці К. Чорнага, тут пісьменнік свядома і мэтанакіравана паказвае «Іншага». Прычым немцы пададзены перш за ўсё як носьбіты фашысцкай ідэалогіі, незалежна ад іх сацыяльнага становішча. Паказальна, што вобразы ўсіх немцаў у творах К. Чорнага 40-х гадоў – адмоўныя. Характэрна, што ў пераважнай большасці сваёй гэта не прадстаўнікі вышэйшых колаў, а нашчадкі былых арандатараў (Тоўхарт), мяшчане (Шрэдэр, Клебер).

Эміль Клебер (раман «Вялікі дзень») – тыповы прадстаўнік фашысцкай ідэалогіі. К. Чорны апісвае яго як «сапраўднага арыяца»: «Ён быў даволі рослы і з выгляду і з твару лічыў сябе прыгожым» [4, с. 361]. Паранены, ён перажывае не за сваіх забітых таварышаў, не за няпэўнасць свайго лёсу, а за «перспектыву мець навек які-небудзь дэфект на ўсё жыццё ад раны ў назе. Ён заўсёды клапаціўся аб дасканаласці свае асобы» [4, с. 361]. Тыповая біяграфія Клебера: ён нарадзіўся у беднай сям’і, бацька загінуў пад час першай сусветнай вайны (нацыянальная крыўда, прага ўзяць нацыянальны рэванш), доўга не мог знайсці працу, імкнуўся «выбіцца ў людзі» любімымі шляхамі: «У яго пачало развівацца жаданне стаць як мага вышэй нават і сярод сваіх. І гэтага ён не мог зрабіць з прычыны свае абмежаванасці» [4, с. 363]. Жонка Клебера – тыповая нямецкая гаспадыня, «практычная ў справах хатняй гаспадаркі».

У гэтых творах мы наглядаем непрыханую палеміку з нямецкімі філосафам Фрыдрыхам Ніцшэ (1844-1900), яго ідэяй «Звышчалавека», дакладней, тым натуралістычным і пазітывісцкім разуменнем гэтай ідэі, якім скарысталася фашысцкая ідэалогія. Маладзейшы Густаў Шрэдэр – носьбіт такой ідэалогіі. Ён гаворыць: «Германію зробіш вялікай не душой, а жалезам» [3, с. 130]. Жонка Густава Шрэдэра ўпікае мужа ў мяккацеласці: «Але ён не вытрыманы чалавек. У хваробе ён даў дурную волю сваім пачуццям і аддаў чорт ведае каму вялікае багацце. Праз усё жыццё я казала яму, што ён зробіў злачынства перад Германіяй» [4, с. 137]. У рамане «Вялікі дзень» прадстаўнік фашысцкай ідэалогіі Генрых Тоўхарт гаворыць: «...мы самая перадавая нацыя ў свеце. І мы хочам не ратунку, а панавання. А панаваць можна толькі над тым, каго ненавідзіш. Таму мы сваім нацыянальным пачуццём павінны зрабіць нянавіць да ўсяго, што не наша, а нам павінна быць усё роўна, што пра нас думаюць. Бязлітаснасць павінна стаць нашым сцягам» [4, с. 263]. Немцаў К. Чорны называе «бяздушнымі і механізаванымі».

Апісваючы носьбітаў фашысцкай ідэалогіі, К. Чорны відавочна непрыхільна ацэньвае нямецкую стрыманасць, дзейнасць, практычнасць. К. Чорны так піша пра маладзейшага Шрэдэра: «Гэта быў дзейны чалавек і практычны работнік. У яго акрузе былі чатыры канцэнтрацыйныя лагеры, і ён сам займаўся імі» [4, с. 137]. Пра Тоўхарта К. Чорны выказваецца: «Хоць ён і не быў ні ў якім разе чалавекам настрою ці якіх-небудзь душэўных парываў» [4, с. 368]. Відавочна, што такое стаўленне пісьменніка да немцаў («Нямецкая галава. Машыну якую ці гармату новую ты ўмееш выдумаць, а бачыць, што чалавек мае душу і сэрца – на гэта ў цябе няма нічога...» [4, с. 16], «От бо нямецкая душа! Ніякіх там парываў, усё павінна быць вылічана: колькі аршын радасці, колькі ўдзячнасці, колькі сяброўства і колькі добра другому, каб не перадаць лішне» [4, с. 37]) можна зразумець, зыходзячы з сітуацыі ваенных часоў, з уласна перажытага пісьменнікам падчас першай і Другой сусветных войнаў.

У апісанні немцаў у пісьменніка пераважаюць стэрэатыпы: «Ён да таго любіў дакладнасць і завяршэнне ўсялякай справы, што два разы сам прыязджаў у лагер на «Перабродскай Злыбядзе» [4, с. 151]. Адсюль і негатыўныя прымаўкі: «Служы немцу верна, дык ён ад цябе нос адверне» [4, с. 164]. Паказальны дыялог Тоўхарта і Гальваса з рамана «Вялікі дзень»: «Я гавару пра дурную гордасць. У немцаў яна разумная і аснована на практычнасці» [4, с. 258], «няма ніякай ганьбы. Ёсць дзеянне, і больш нічога» [4, с. 260].

Генрых Тоўхарт з рамана «Вялікі дзень» вылучаецца сваёй пагардлівасцю да астатніх, нават да сына гаспадара свайго бацькі, абакраўшы ягога, бацька Тоўхарта набыў багацце. К. Чорны падкрэслівае ў Тоўхарце адсутнасць эмоцый, халоднасць, ашчаднасць, ашчаднасць: «Тоўхарт хадзіў, хоць і залатаны, але чысценькі і выпрасаваны. Ён ведаў, што такое зборлівасць» [4, с. 257].

Безыменны нямецкі афіцэр з аповесці «Заўтрашні дзень», «чысты і спрытны», «знайшоў сабе ўцеху ў думцы, што ён выконвае вялікую місію сярод гэтых людзей – місію нямецка-патрыятычную і цывілізатарска-еўрапейскую» [5, с. 350].

Задача, якую паставіў перад сабой К. Чорны ў рамане «Млечны шлях»: асэнсаваць «беларуса сярод сваіх еўрапейскіх суседзяў». Паказальна, што беларусаў пісьменнік адназначна лічыць еўрапейскай нацыяй. Героямі рамана з’яўляюцца два немцы, беларусы, чэх, тутэйшы «паляк». Акалічнасцямі дзвюх войнаў, уласным бежанствам можна растлумачыць такія словы К. Чорнага ў адносінах да немцаў: «І яшчэ дзеля чаго павінна нарадзіцца яна, гэта каб перадаць сваім ужо дзецям маю нянавіць да немцаў. Тупой, ілжывай, бессардэчнай, бесчалавечнай нацыі, якая вечна прысвойвала сабе чужое і цяпер надумалася абвясціць сябе лепшай за ўвесь свет» [4, с. 210].

Паказальна, што да чэхаў у К. Чорнага станоўчае стаўленне. Густаў Шрэдэр-старэйшы,

бядзючыся па беларускіх вёсках, спрабуе выдаць сябе менавіта за чэха.

А вось стаўленне да палякаў у К. Чорнага хутчэй негатывнае, але і тут варта гаварыць не столькі пра палякаў, колькі пра тую палітыку каланізацыі беларусіх земляў, якую выказвалі прадстаўнікі землеўласнікаў. Яны сцвярджаюць сваю прыхільнасць да Польшчы перш за ўсё як да краіны буржуазнага ладу жыцця, дзе захоўваецца права на ўласнасць. Рабіць крытычныя захады ў бок буржуазнай Польшчы адпавядала тагачасным ідэалагічным устаноўкам. Прадстаўнікі «польскага» боку ў большасці сваёй у творах К. Чорнага – тутэйшыя. Іх польскасць – ідэалагічны і маёмасны выбар. Так, пра графа Паліводскага К. Чорны піша: «...і афіцэр яшчэ царскай арміі, а цяпер афіцэр польскай арміі... А гэты павінен, каб жыць, служыць палякам» [4, с. 68], «там ужо рыхтавалася да свайго ўстанаўлення Польшча, і ўсе паны, каторыя яшчэ ліпелі на ўсходзе, рынуліся туды» [4, с. 70]. К. Чорны негатывна выказваецца адносна польскай незалежнасці. Але, падкрэсліў, што тут відавочны ўплыў палітычных фактараў, негатывнае стаўленне да Польшчы тагачаснага Савецкага кіраўніцтва. Да таго ж, у К. Чорнага дадаваліся і нацыянальныя крыўды: палітыка паланізацыі, што праводзілася Польшчай у Заходняй Беларусі, погляды на Беларусь як на Крэсу Усходнія. У рамана «Пошукі будучыні» Нявада гаворыць: «У лагерах цяжка было выжыць, але і палякі такія заядлыя, што разоў некалькі ў турму саджалі, калі лавілі на дарозе. Лічылі мяне за нейкага такога, хто хоча згубіць іх уваскрослую дзяржаву» [3, с. 67]. Палякаў К. Чорны паказвае як захопнікаў (варта ўгадаць гісторыю, вайну з Польшчай 20- гадоў, падзел Беларусі 1921 года): «Тут жа і немцы былі, і палякі былі... А кожны прышэлец ідзе на чужую зямлю не на тое, каб што-небудзь прынесці ёй, а каб сабе з яе ўварваць» [4, с. 66].

Як і да прадстаўнікоў рускага імперыялізму, так і да прадстаўнікоў польскіх каланізатараў, стаўленне К. Чорнага адмоўнае. Пісьменнік паказвае, што і пры панскай Польшчы (пасля падзелу Беларусі 1921 года) жыццё беларусаў не палепшала: «...выраслі новыя фальваркі, а сялянскія загоны яшчэ больш падрабнелі. Асаднікі сядзелі на лепшых мясцінах, парабкі цягалі ярмо на панскіх дварах, змянялася ўсё, а разам з тым здавалася, што ўсё гэта спрадвечнае, улегаванае» [3, с. 426]. Мікалая Сямагу, героя рамана «Млечны шлях», польскія ўлады пераследуюць за беларускасць, за адкрыццё беларускай школы: «Ён сабраўся ў дарогу з чужой дзяржавы і роднай зямлі» [4, с. 210]. Родныя дзеці не маюць магчымасці быць самімі сабою, беларусамі (у лісце да бацькі ставяць подпісы на польскай мове): «Жах агарнуў яго. Прышэлец на родную зямлю, чужынец, вырывае іх душу і на яе месца пакінуць хоча сваю, ім чужую» [4, с. 213].

Піша К. Чорны і пра розныя геапалітычныя канцэпцыі ў адносінах да Беларусі. Так, герой

рамана «Пошукі будучыні» Люцыян Акаловіч з'яўляецца прадстаўніком тых колаў, якія глядзяць на Беларусь як на частку польскіх земляў (крэсаў усходніх), «старое, як свет, ідзі заваёўнага руху на ўсход» [4, с. 81]. Акаловіч спавядаецца: «Арандуочы фальварак пад Клецкам, мой бацька толькі і думаў, што аб звароце ў свой маёнтчак. А дзеля гэтага ідэя пашырэння Польшчы на ўсход стала яго як бы мэтай у жыцці... А з слова «Беларусь» мы смяліся. Ніякай Беларусі няма, а ёсць Польшча» [4, с. 129]. Пабачыўшы падманнасць нямецка-фашысцкіх захопнікаў, на Акаловіча находзіць прасвятленне: «Але ж я не немец, і не паляк, а тутэйшы, з-пад Клецка» [4, с. 139].

Падобных поглядаў прытрымліваецца і герой рамана «Млечны шлях», але ўжо этнічны паляк («Я з фамільнага свайго маёнтка пад Варшвай. – Паляк? – Паляк» [4, с. 229].

Піша К. Чорны пра палітыку дэнацыяналізацыі, якая праводзілася царквой і касцёлам на беларускіх землях: «Касцёл для фальваркаўца заставаўся вызначэннем не веравызнання, а нацыянальнасці, беларускую мову ён ламаў аб польскую і думаў, што гэтым жаргонам ён далучыўся да культуры, якая ўкладвалася ў яго ў словы – пан, маёнтка, фальварак» [3, с. 81].

Спецыфіка беларускай ідэнтычнасці заключаецца ў моцнай прывязанасці да сваёй «малой радзімы», «роднага кута», у тоеснасці чалавеку самому сабе і не-выхаду за межы ўласнай тоеснасці. Адсюль непрыхільнае стаўленне герояў К. Чорнага да людзей прышлых, своеасаблівы недавер да іх. Для герояў К. Чорнага чалавек прышлы, які пакінуў свой кут, выклікае падазрэнні, а часам і адкрыта адмоўнае стаўленне. Людзей, што кінулі сваю зямлю, К. Чорны называе сцегачамі, словам выразна негатывнага адцення. У рамана «Зямля»: «Горш за ўсё, дык гэтыя сцегачы. Крыўдна, а-яй як крыўдна, ліха на яго. Панасцягваліся з усяго свету і цяпер камандаваць пруща. Унь іншы, можа, дзе якім паскудствам займаўся, па свеце валачыўся, а гэта прыблытаўся сюды, зямлі ўхапіў і ўжо адразу, як роўны з усімі, разявіў горла арудаваць» [2, с. 291].

Выпакутавана гучаць словы Нявады пра злучанасць чалавека і роднай зямлі: «Як жа гэта так жыць, каб чалавеку на свеце не было за што зацапіцца. А гэты Паліводскі што? Ён не нюхаў роднай зямлі, толькі жыў з яе. Хіба ён дзе на ёй хату паставіў, ці дом, ці дрэва пасадзіў? Як на мой розум – дык толькі той чалавек, што калі яго выпхнуць з роднага месца, дык ён, пакуль жыў, будзе рвацца туды. А калі дарвецца і ўбачыць, што там усё спустошана, дык ён другі раз жыць пачне: дрэвы пасадзіць і дом паставіць. А будзе яго зноў ірваць з месца, дык ён зямлю грызе, а не даецца або галаву адарве таму, хто становіцца ў яго над душой» [4, с. 53].

Мець сваё гняздо, бацькаўшчыну імкнецца і Сымон Ракуцька: «Так, як ніхто, ён пільнаваўся свайго гнязда, якое стала, хоць і марудна, складаў, саломіна за саломінай» [4, с. 59], «бесперапынна

піў вялікую асалоду даводзіць да дасканаласці сваю новую дамоўку» [4, с. 63]. Прагучаў у рамане і матыў «Роднага кута»: «Гора яе душы пачало залечвацца часам, і асабліва тады, калі яна пасля такога доўгага бяздомнага бадзяння дапала да роднага кутка» [4, с. 63]. Гэтая злучанасць з зямлёю, са сваім родным у К. Чорнага – анталагічная: «Якое неба над нашай зямлёй бывае ўвось» [4, с. 71].

Пра стаўленне да «чужога», чужой зямлі, радзімы і самога К. Чорнага і яго герояў даволі паказальна сведчыць наступны дыялог:

«– Лепш грызці зямлю ў родным кутку, чым каб цябе ліхім ветрам кідала па чужым свеце.

– Ну, адзін любіць родную зямлю грызці, а другі на чужой старане пірагі есці.

– Чужая страна пірагамі не накорміць, калі ёй сваёй душы не аддасі. А я сваю душу магу аддаць толькі таму, хто мяне на свет пусціў» [5, с. 71-72].

Высновы і перспектывы далейшага даследавання. Такім чынам, на розных этапах творчасці вобраз «Іншага» ў К. Чорнага набывае розны змест. У творах 20-х гадоў «Іншы» – гэта чалавек прышлы, ненадзейны, бо кінуў сваю бацькаўшчыну. У творах 30-х гадоў рэаліі нацыянальнага супастаўляюцца праз розныя геапалітычныя канцэпцыі ў адносінах да Беларусі, праз асэнсаванне рускага і польскага як каланізатарскага. Адносіны да немцаў тут станоўчыя, паколькі немцы пададзены як прадстаўнікі прыгнечанага сацыяльнага класу, як і беларусы. У творах К. Чорнага перыяду Вялікай Айчыннай вайны немцы паказаны выключна з негатыўнага боку, як прадстаўнікі фальскай ідэалогіі, палякі – як тутэйшыя, апанаваныя каланізатарскімі памкненнямі. Сёння на парадку дня стаіць праблема вывучэння эвалюцыі самаўсведамлення нашай літаратурай нацыянальнай беларускай спецыфікі.

ЛІТАРАТУРА

1. Конан У. Архетыпы беларускага менталітэту: спроба рэканструкцыі паводле нацыянальнай міфалогіі і казачнага эпасу / У. Конан // Беларусіка-Albaruthenica : Кн. 2 / [рэд. А. Анціпенка і інш.] – Мн. : Нацыянальна-навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны, 1993. – С. 18–29.
2. Чорны К. Збор твораў : у 8 т. – Т. 3. – Раманы «Сястра», «Зямля» / К. Чорны; [пад рэд. А. Адамовіча]. – Мн. : Маст. літ., 1973. – 533 с.
3. Чорны К. Збор твораў : у 8 т. – Т. 4. – Аповесці «Лявон Бушмар», «Вясна», раманы «Ідзі, ідзі», «Бацькаўшчына» / К. Чорны; [пад рэд. Ю. Пшыркова]. – Мн. : Маст. літ., 1973. – 485 с.
4. Чорны К. Збор твораў : у 8 т. – Т. 6. – Раманы «Пошукі будучыні», «Млечны шлях», «Вялікі дзень», аповесць «Скіп'еўскі лес» / К. Чорны; [пад рэд. Ю. Пшыркова]. – Мн. : Маст. літ., 1973. – 520 с.
5. Чорны К. Выбраныя творы / К. Чорны. – Мн. : Беллітфонд, 2000. – 584 с.